

Neki aspekti upotrebe informacionih tehnologija u prevođenju sa engleskog jezika i na engleski jezik

Darko Kovačević

Elektrotehnički fakultet

Univerzitet u Istočnom Sarajevu

Istočno Sarajevo, Bosna i Hercegovina

dax1978@gmail.com

Sadržaj— Informacione tehnologije današnjice nude veliki broj mogućnosti i alata kojima se proces prevođenja tekstova sa engleskog jezika i na engleski jezik može u znatnoj mjeri unaprijediti i olakšati. Neke od tih mogućnosti su vezane za internet, dok druge dolaze u vidu manje ili više specijalizovanog softvera. Nakon uvoda, u kome će biti riječi o specifičnostima samog procesa prevođenja i opštim olakšicama koje upotreba računara donosi u tom procesu, biće, nakon što se prethodno izvrši njihova klasifikacija, pomenute i opisane najznačajnije grupe i tipovi alata koji mogu biti od koristi u prevođenju, te konkretne mogućnosti njihove upotrebe. Na kraju rada biće izvedeni određeni zaključci.

Ključne riječi - prevođenje, alati, internet, softver, informacione tehnologije

I. UVOD – O PREVOĐENJU

U današnjoj teoretskoj literaturi koja se bavi prevođenjem, postoji veliki broj definicija koje odražavaju različita shvatanja i poglede na ovu složenu djelatnost ljudskog uma. Nastojeći da prevaziđe razlike koje postoje u shvatanjima o tome šta su prevođenje i prevod, lingvista Boris Hlebec daje sljedeću definiciju: „Prevođenje je proces stvaranja prevoda i sastoji se od prestvaranja i modifikacije. Prevodno prestvaranje je kodiranje kojim se omogućava da se intencije izražene u jednom kodu (izvornika) ponovo realizuju u poruci izraženoj u drugom kodu (teksta cilja). Prevodna modifikacija je proces ili stanje u kome se menjaju intencije izvornika, a koji se pridružuje prestvaranju u okviru istog teksta” [1]. Pri tome, intencije „čine značenje koje se pripisuje određenom tekstu, nezavisno od stvarnih namera, osećenja i želja pošiljaoca. To je onaj deo sadržaja koji se prenosi jezikom ili nekim drugim kodom zahvaljujući (...) asocijacijama pojma (označenog) i akustičke slike (oznake), pomoću kontekstualizacije, kao i zahvaljujući pratećem vanjezičkom (vankodovnom) znanju kojim raspolažu primaoci” [1].

Budući da je engleski jezik u današnjem svijetu i vremenu neosporno uspio da se nametne kao dominirajući svjetski komunikacijski standard, odnosno jezik za koji se, praktično, smatra da ga ljudi poznaju i razumiju u svakoj državi na zemaljskoj kugli, te je, kao takav, pristupačniji, dostupniji i direktnije prisutan od drugih svjetskih jezika, prevođenje sa na engleski jezik i sa engleskog jezika može se, s jedne strane, zahvaljujući pomenutoj prisutnosti jezika u svakodnevnom životnom okruženju, smatrati lakšim i izvodljivim nego kada su u pitanju drugi strani jezici, dok, s druge strane, upravo

takva ogromna prisutnost jezika i mogućnost izbora koju ona pruža, zajedno sa stalno rastućim jezičkim korpusom, često usložnjavaju proces prevođenja bogatstvom opcija i otežavaju pronalaženje adekvatnih i tačnih prevodnih ekvivalenata na ciljnom (srpskom) jeziku. Na pomenuto se, neminovno, mora nadovezati i činjenica da u našem jeziku postoji srazmjerno veliki broj riječi koje su usvojene iz engleskog jezika (prvenstveno na području tehnike i informacionih tehnologija) i koje su, kao takve, u različitom stepenu (ne)prilagođene jezičkom sistemu i pravilima srpskog jezika, što dovodi do jezičke pojave koju lingvista Tvrtko Prčić naziva „anglosrpski jezik“.

Budući da se prevođenje može realizovati i pisanom i u usmenom obliku, u okviru ovog rada biće riječi samo o pisanom prevođenju, te će se u daljem tekstu pojam prevođenje odnositi isključivo na njega.

II. TRADICIONALNI ALATI ZA PREVOĐENJE

Najznačajniji, najneophodniji i najosnovniji prevodilački alat jesu, svakako, rječnici. Postoji više vrsta i tipova rječnika, prema različitim kriterijumima: jednojezični (gdje se riječ iz jednog jezika predstavlja opisno ili sinonimom na istom tom jeziku), dvojezični (gdje se riječ iz jednog jezika predstavlja prevodnim ekvivalentom na drugom jeziku), jednosmjerni (gdje se prevod odvija samo u jednom smjeru, sa jednog jezika na drugi), dvosmjerni (gdje se prevod odvija u oba smjera, obično u dva dijela knjige), stručni (terminološki – koji sadrže termine karakteristične i bitne za jednu ili više srodnih oblasti nauke, tehnologije, kulture i sl.) i drugi. U svakom vidu prevođenja, rječnici su od neprocjenjive važnosti jer svojom relevantnošću pružaju prevodiocu zaleđe i opravdanje za upotrebu određenog termina na određenom mjestu i u određenom kontekstu. Pri tome se, naravno, mora imati na umu da svi rječnici nisu jednakog kvaliteta i jednake relevantnosti, kako po fondu riječi koji sadrže, tako i po relevantnosti i tačnosti prevodnih ekvivalenata koje nude. U konkretnom slučaju prevođenja sa engleskog jezika na srpski i obrnuto, danas se na tržištu, u knjižarama i antikvarnicama, može pronaći ogroman broj (jednosmjernih i dvosmjernih) rječnika raznih tipova, obima i kvaliteta (pri čemu, svakako, od gotovo podjednake koristi mogu biti i rječnici vezani za srpskohrvatski ili hrvatski jezik), ali se srazmjerno rijetko se pojavljuju kompleksni i sveobuhvatni enciklopedijski rječnici sastavljeni od strane lingvističkih eksperata čija je kompetentnost neupitna i koji, kao takvi, mogu predstavljati stabilnu osnovu za

prevođenje. S druge strane, situacija je znatno bolja sa stručnim terminološkim rječnicima.

Drugi prevodilački alat od izuzetnog značaja jesu gramatički udžbenici i priručnici, kako za engleski jezik, tako i za srpski, kao i stručna literatura koja se bavi specifičnostima jezika koji se koristi u pojedinim oblastima nauke, tehnologije i kulture). Ovakve knjige su jako potrebne za rješavanje nedoumica i pronalaženje pravilnih rješenja u slučaju gramatički problematičnih ili diskutabilnih struktura, bilo u izvorniku, bilo u tekstu prevoda na ciljnom jeziku).

Međutim, iako su nesumnjivo neophodni kao osnova svakog prevodilačkog rada, navedeni alati su u znatnoj mjeri ograničeni i ograničavajući, budući da dinamika pripremanja, sastavljanja, štampanja i izdavanja rječnika i udžbenika gramatike ni u kom slučaju ne može da prati dinamiku kojom se jezik razvija i adekvatnim prevodnim ekvivalentima „pokrije“ nove riječi i jezičke konstrukcije koje se javljaju u tom razvoju. Stoga je, u današnjem vremenu, kako bi se postizao kvalitetan i tačan prevod, neophodno posegnuti za alatima i pogodnostima koje nude i omogućavaju savremene informacione tehnologije, kako putem dinamičkog i konstantno ažuriranog medija kakav je internet, tako i kroz odgovarajuće namjenske softverske alate za prevođenje. Pored neosporne i stalne ažuriranosti, ovi alati omogućavaju i mnogo bržu pretragu, a samim tim i mnogo brže prevođenje.

III. INTERNET ALATI ZA PREVOĐENJE

Govoreći o internet alatima za prevođenje, moraju se uzeti u obzir dva osnovna tipa alata: opšti, gdje spadaju internet pretraživači, prevodilački forumi, prevodi stranica službi i institucija na engleski jezik, i posebni ili namjenski, gdje se svrstavaju online prevodioci teksta i online rječnici.

Internet pretraživači, kao što su Google, Yahoo i Bing su prevodilački alat za kojim se poseže onda kada ni jedan od raspoloživih namjenskih alata za prevođenje (u formi knjige, softvera ili na internetu) nije u mogućnosti da ponudi adekvatan prevodni ekvivalent. Nepisano pravilo prevođenja teksta sa jednog jezika na drugi jeste to da se određena riječ ili jezička konstrukcija upotrebljena u ciljnom jeziku kao prevod određene riječi ili jezičke konstrukcije iz izvornika može smatrati ispravnom i upotrebljivom ukoliko se u takvom ili neznatno izmjenjenom obliku javlja u jednom ili više prethodno objavljenih tekstova na ciljnom jeziku. Zahvaljujući nemjerljivom broju tekstova iz svih oblasti koji postoje na internetu, naročito na engleskom jeziku, prevodilac je, kada nema drugog izbora, u situaciji kako da testira da li se riječ, konstrukcija ili kovanica koju je sačinio pojavljuje u praksi, tako i da, u zavisnosti od informacija dobijenih od pretraživača, modifikuje navedeno u jezički prihvatljiv oblik koji je u konkretnom jeziku, u nekom ranijem tekstu iz oblasti iz koje se prevodi, već našao svoju upotrebu. Sve ovo je naročito značajno prilikom prevođenja stručne terminologije iz neke oblasti, budući da tu obično već postoje ustaljene riječi, termini i konstrukcije koje ne moraju neminovno odgovarati onome što nude rječnici.

Na sličan način funkcionišu i prevodilački forumi, među kojima je, svakako, najpoznatiji i najkorisniji forum ProZ (www.proz.com) koji predstavlja online prevodilačku

zajednicu za ogroman broj svjetskih jezika. Forum funkcioniše sasvim jednostavno: nakon registracije, član ima pravo postavljati pitanja u vezi sa prevodom određenih termina, a drugi članovi na to odgovaraju na osnovu svojih iskustava, koristeći najčešće, u skladu sa navedenim nepisanim pravilom iz prethodnog pasusa, ranije objavljene svoje ili tuđe prevode ili originalne dokumente u kojima se prevodi navedenih termina javljaju. Drugi članovi imaju pravo da ocjenjuju odgovore na osnovu kvaliteta i toga koliko su im pomogli, čime se članovima koji su odgovorili podiže ili spušta rejting i kredibilitet. Dodatna pogodnost ovog foruma je i u tome što internet pretraživači indeksiraju njegove stranice, tako da se, ukoliko se prevod ili diskusija oko određenog termina javljaju na nekoj od stranica foruma, do istih može direktno doći ukucavanjem odgovarajućih ključnih riječi u pretraživač (pri čemu se kompletna stranica može vidjeti tek nakon registracije na forumu). I na nebrojenim drugim forumima na internetu postoje prevodilački podforumi iz kojih se, takođe, mogu dobiti korisne informacije, do kojih se, uglavnom, može doći preko pretraživača.

Konačno, treći bitan alat iz kategorije opštih alata jesu prevodi stranica službi i institucija (državnih organa, ministarstava, fakulteta, univerziteta, pravnih službi i sl.) na engleski jezik. Ovakvi prevodi su od izuzetnog značaja kada se sa srpskog jezika na engleski prevode dokumenti u kojima se zahtjeva tačna i dosljedna upotreba određene terminologije (koja bi se, inače, ukoliko bi se radilo isključivo uz pomoć rječnika, mogla prevoditi na više različitih načina) budući da time što su već objavljeni i postoje na internetu (što znači da ih je neko pripremio, uradio verifikovao i odobrio), daju prevodiocu osnovu da ih upotrijebi kao najbolja moguća rješenja.

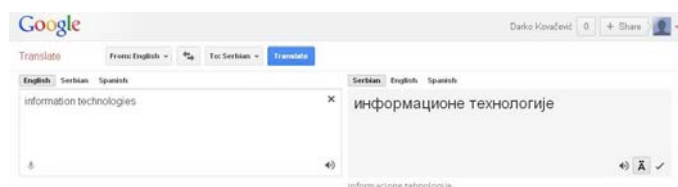
Što se tiče posebnih ili namjenskih alata za prevođenje, tu na prvom mjestu treba spomenuti online prevodioce teksta, među kojima je, svakako najpoznatiji, najkorisniji i najrasprostranjeniji Google Translate (translate.google.com), čiji engine koriste i brojni drugi sajtovi za online prevođenje teksta (www.prevodjenjeteleksta.com, www.index.hr/info/prijevod/ i drugi). Google Translate nudi opcije prevođenja sa srpskog jezika na engleski i obrnuto (kao i jednako korisne opcije prevođenja sa hrvatskog jezika na srpski i obrnuto) kako na nivou pojedinačnih riječi, tako i na nivou sintagmi, rečenica i čitavih pasusa teksta. Pri tome su rezultati promjenjivog kvaliteta, što je, uglavnom, najprostije rečeno, u obrnutoj proporciji sa brojem riječi (odnosno veličinom teksta) koji se prevodi. Drugim riječima, ukoliko se alat koristi kao rječnik, na nivou pojedinačnih riječi prevod, uglavnom, funkcioniše dobro, sa pristojnim izborom smislenih i upotrebljivih prevodnih ekvivalenata na ciljnom jeziku. U kombinacijama od dvije do pet riječi, rezultati zavise od vrste riječi i načina njihovog kombinovanja, pri čemu su neki izuzetno upotrebljivi i korisni (budući da su za poznate i karakteristične izraze kao što su nazivi ministarstava, zakona i javnih institucija u bazi podataka koju Google Translate koristi i koja se stalno ažurira, već, kao sintagma, uneseni odgovarajući prevodni ekvivalenti) dok su drugi rezultati lošeg kvaliteta i često besmisleni, budući da su nastali prostim spajanjem po principu „riječ po riječ“, mada i tu ovaj alat daje priličnu slobodu u kombinovanju raspoloživih prevodnih

ekvivalencija. Međutim, na nivou prevođenja rečenica, pogotovo složenijih, kao i prilikom pokušaja prevođenja čitavih pasusa tekst, situacija je znatno lošija i u takvim situacijama se ovaj alat može smatrati gotovo neupotrebljivim za bilo kakvo ozbiljnije prevođenje. Naime, u konkretnom slučaju uzajamnog odnosa dva jezika kakvi su engleski i srpski, postoji znatan broj bitnih praktičnih razlika koje onemogućavaju da se bukvalnim prevođenjem riječ po riječ (koje program, prilikom prevođenja dužih tekstova, uglavnom primjenjuje) i spajanjem istih dobije iole smisla cjelina. Neke od tih razlika su:

- drugačiji sistem glagolskih vremena koji onemogućava preslikavanje „jedan na jedan“ iz izvornika u ciljni jezik;
- član kao kategorija riječi postoji u engleskom jeziku, dok ga u srpskom nema;
- nije moguće izvesti uvijek primjenjivo preklapanje značenja prijedloga iz jednog jezika u drugi;
- u odnosu na srpski jezik, engleski jezik ima mnogo strožiji niz pravila kojim se uređuje red riječi u rečenici, tako da prevođenje sa srpskog jezika na engleski svake rečenice koja se po svom redoslijedu riječi ne uklapa u ta pravila neminovno vodi u konfuzan i netačan prevod;
- u engleskom jeziku padežni oblici imenica se ne sprovode pomoću dodavanja nastavaka na imenice, već pomoću prijedloga;
- srpski jezik ima samo jednu povratnu zamjenicu, dok se u engleskom ona razlikuje za svako lice;

Slika 1. - engleski jezik obiluje fraznim glagolima (glagol + prijedlog) i raznim drugim vidovima fraza u kojima se značenje grupe riječi bitno razlikuje od značenja pojedinačnih riječi unutar nje itd.

Zbog svega navedenog, prevođenju preko Google Translate-a i sličnih alata za online prevođenje teksta treba pristupiti s oprezom, prevoditi maksimalno po nekoliko riječi odjednom (bilo kao dio rečenice, bilo kao sintagmu sa značenjem) te, ukoliko je moguće, prilikom iole složenijih i zahtjevnijih prevoda, provjeriti ponuđena rješenja na još nekom mjestu.



Slika 2. Google Translate

Što se tiče online rječnika, njihova upotreba je uglavnom sasvim jednostavna, a kvalitet i ponuđenih prevoda zavisi od kvaliteta i ažuriranosti baze podataka koju ovi rječnici koriste. Jedan od najpoznatijih i najboljih dvosmjernih srpsko-engleskih (englesko-srpskih) rječnika koji postoji na internetu jeste sigurno Metak (www.metak.com), koji odlikuju jednostavan interfejs, brzina korišćenja, velika baza riječi i kvalitetni prevodni ekvivalenti. Sličan princip upotrebe imaju i drugi online rječnici, kako za srpski, tako i za hrvatski jezik, kao što su SlavicNet (<http://slavicnet.com/home/dictionaries.html>), www.recnik.com i Krstarica (recnik.krstarica.com), koja je, ujedno, i online prevodilac teksta, srodan Google Translate-u.

Online rječnik koji, svakako, treba izdvojiti kao poseban i koristan jeste hrvatski EUdict (www.eudict.com). EUdict je projekat koji je u okviru jednog sajta objedinio baze podataka sa riječima iz više svjetskih jezika (uglavnom, ali ne isključivo, onih koji se govore u okviru Evropske unije) i na taj način dobio veliki broj dvojezičnih i dvosmjernih rječnika, među kojima je i izuzetno dobar hrvatsko-engleski (englesko-hrvatski rječnik) u okviru koga se, pored prevoda riječi, mogu pronaći i brojne sintagme, prevodi raznih naziva kao i širok spektar stručnih termina iz raznih oblasti.

IV. SOFTVERSKI ALATI ZA PREVOĐENJE

Softverski alati za prevođenje mogu se, slično namjenskim internet alatima za prevođenje, grupisati u dvije kategorije: elektronski rječnici i prevodioci teksta (koji, obično, sadrže i integrisane rječnike).

Kao i pisani rječnici, elektronski rječnici postoje kao jednojezični i dvojezični (koji su, u tom slučaju, po pravilu dvosmjerni). Jednojezični rječnici su obično enciklopedijskog karaktera, tako da, osim definicije određenog termina, primjera njegovog korišćenja i sinonima (ukoliko postoje) često daju i istorijski pregled razvoja tog termina. U konkretnom slučaju engleskog jezika, postoji zaista ogroman broj rječnika objavljenih od strane raznih izdavača (Oxford, Cambridge, Longman) koji se razlikuju po obimu i svrsi (za studente/učenike, napredni, enciklopedijski, slikovni, stručni). Može se reći da svaki iole ozbiljniji jednojezični rječnik koji se u današnje vrijeme objavi u svijetu ima i svoju softversku ili bar elektronsku varijantu (u formi .pdf dokumenta).

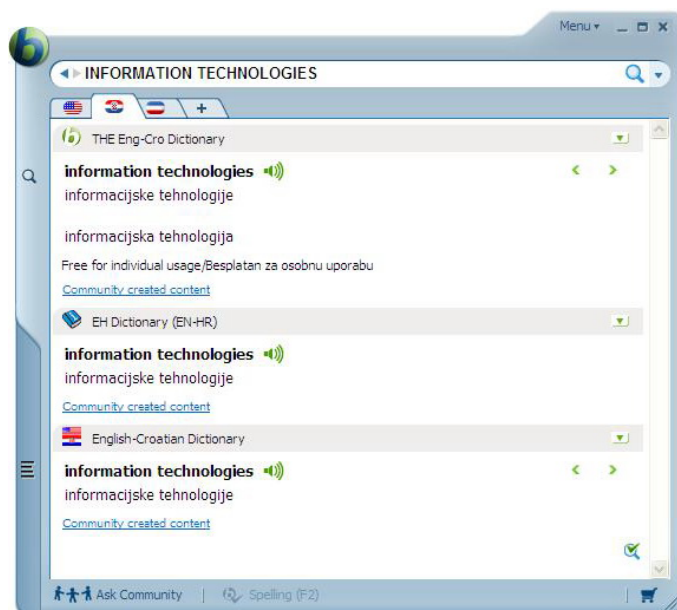
Međutim, za konkretno prevođenje sa engleskog jezika na srpski, mnogo su značajniji dvojezični rječnici u elektronskom formatu. Na žalost prevodilaca, veliki rječnici sastavljeni u vrijeme zajedničkog, srpskohrvatskog jezika, koji i danas predstavljaju neprocjenjiv prevodilački resurs, kao što su Filipović, Bujas, Drvodelić i Simić i dalje nisu digitalizovani u formi softvera, tako da je jedini veliki srpskohrvatsko-engleski (englesko-srpskohrvatski) rječnik koji je realizovan u ovoj formi rječnik Morton Benson (pc.pcpres.co.rs/benson/), koji se po svom kvalitetu ne može mjeriti sa prethodno navedenim. Rječnik dolazi na dva CD-a i sadrži oko 60000 termina sa prevodima i konkretnim situacijama u kojima se termini javljaju uz mogućnost da se čuje i izgovor.

Ipak, danas je moguće naći relativno velik broj softverskih rješenja koja u sebi, između ostalih jezika (gdje se engleski, slobodno se može reći, podrazumijeva), sadrže i srpski i/ili hrvatski rječnik ili više jednosmjernih baza podataka (En-Sr/Hr ili obrnuto). Jedno od takvih rješenja jeste, svakako Babylon (www.babylon.com).

Babylon je višejezični rječnik sa izuzetno brzim sistemom obrade podataka, integrisanim prevodiocem teksta (za koji je potrebna internet konekcija) i podrškom veoma razvijene online zajednice koja za njega kreira i ažurira razne jednosmjerne rječnike za veliki broj svjetskih jezika (između

¹ U prevodilačkoj komunikaciji uobičajena je praksa da se rječnici nazivaju prezimenom njihovih „sastavljača“ ili autora, odnosno, ukoliko ih ima više, prvog od njih.

ostalog, i Sr-En, En-Sr, Hr-En i En-Hr), pri čemu se, iz samog interfejsa programa, najveći broj rječnika može jednostavno i besplatno preuzeti sa sajta.



Slika 3. Babylon

Zanimljivo je pomenuti i nekoliko, po obimu i interfejsu manjih, jednostavnijih besplatnih rječnika, kao što su:

- YU rečnik (www.kefaja.com/download/utility/yu-recnik/), englesko-srpski (srpsko-engleski) rječnik koji sadrži oko 70000 riječi uz mogućnost da se u bazu podataka dodaju nove riječi ili da se brišu postojeće;

- DI rečnik (www.antivari.com/), koji je takođe dvosmjerni rječnik sa bazom od oko 70000 riječi koju je, takođe, moguće dupunjavati i koji, uprkos jednostavnom interfejsu, nudi niz naprednih opcija i

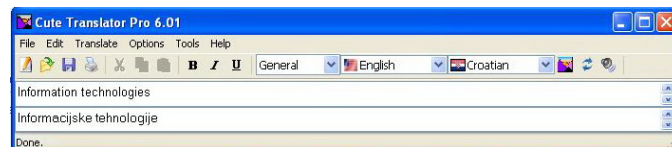
- Rečnik V2.0 (solair.eunet.rs/~ilicv/recnik.html), sa izuzetno preglednim interfejsom, brzim odzivom, solidnom bazom riječi i jednostavnim podešavanjima.

Takođe, za prevodioce koji se bave prevodom tehničkih dokumenata svakako vrijedi spomenuti englesko-srpski (srpsko engleski) Tehnički rečnik Dušana Simića, sa oko 65000 terminoloških jedinica.

Što se tiče softverskih prevodilaca teksta, danas zaista postoji zaista veliki broj ovakvih alata, ali relativno mali broj njih omogućava prevodjenje sa engleskog na srpski ili hrvatski jezik ili obrnuto, budući da se, uglavnom, kreću u okvirima većih svjetskih jezika. Među onima koji to omogućavaju vrijedi pomenuti dva alata: Neurotran i Cute Translator.

Neurotran (www.tranexp.com/win/NeuroTra.htm) je program zas prevodjenje sa karakteristikama, prednostima i manama koje su u osnovi slične onima već pomenutim kad je bilo riječi o alatu Google Translate (a nastao je znatno prije njega). Između ostalog, program nudi i mogućnost analiziranja tipa teksta i odabira prevoda koji više odgovara identifikovanom tipu.

S druge strane, Cute Translator (www.authorsoft.com/cute-translator.html) nudi iznenađujuće dobro prevodjenje sa srpskog/hrvatskog jezika na engleski, čak i u slučaju većih odlomaka teksta (nažalost, obrnuti prevod ne funkcioniše tako dobro, naročito u slučaju srpskog jezika). Program ima jednostavan interfejs kojim dominiraju dva prozora, za unos teksta i prevod i prilikom prevodjenja se spaja na online bazu podataka, tako da zahtjeva stalnu konekciju na internet. i u njemu, je kao i u programu Neurotran, moguće izvršiti softversku analizu tipa teksta (između ponuđenih tipova) koja će prilagoditi prevod rezultatima analize.



Slika 4. Cute Translator

V. ZAKLJUČAK

Programska rješenja pomenuta u ovom radu ni izbliza ne iscrpljuju sve moguće varijante, već predstavljaju samo one aplikacije sa kojima se autor praktično susretao u svom prevodilačkom radu. Koji od alata će se upotrijebiti zavisi od mogućnosti, potreba, konkretne situacije i prethodno raspoloživih „tradicionalnih“ prevodilačkih alata, koji i dalje neosporno predstavljaju osnovnu uporišnu tačku za prevodjenje. Kao što se iz rada može vidjeti, svaki od alata ima svoje prednosti i mane, tako da se najbolji rezultati zasigurno mogu postići njihovim kombinovanjem, u skladu sa zahtjevima konkretne prevodilačke situacije. Takođe, gdje god je to moguće, u slučaju bilo kakvih nedoumica neophodno je konsultovati više alata, jer se jedino na taj način mogu obezbijediti kako kvalitetan i tačan prevod, tako i reputacija i kredibilitet onog koji prevodi.

[1] B. Hlebec, Opšta načela prevodjenja, Beograd: Beogradska knjiga, 2009, str. 12 - 14.

ABSTRACT

Information technologies of today offer many opportunities and tools by which the process of translating texts from and into the English language can be significantly enhanced and facilitated. Some of these opportunities are related to the internet, while others come in the form of more or less specialized software. After the introduction, which addresses the specifics of the process of translation and general facilitation that the use of computer brings in the process, the paper deals with the most important groups and types of tools that may be useful in translating, and the actual possibilities of their use. At the end of the work certain conclusions are made.

SOME ASPECTS OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN TRANSLATING FROM THE ENGLISH LANGUAGE AND INTO THE ENGLISH LANGUAGE

Darko Kovačević